ЕПИСТОЛАРНОТО НАСЛЕДСТВО НА ПАВЕЛ ДУВАНЛИЯТА (ГАЙДАДЖИЙСКИ), КАТОЛИЧЕСКИ ЕПИСКОП НА НИКОПОЛ.

Превод от италиански език на текстове, публикувани в изданието Lettere dai confini d'Europa 1776–1813. A cura di P. Paolo Cortesi, CP. Belene, 2022.

София: Държавна агенция „Архиви", 2024. 195 с. (Архивите говорят, 73)
ISBN 978-619-7070-28-6

Този документален сборник е част от поредицата „Архивите говорят" на Държавна агенция „Архиви". В тази поредица се издават за пръв път извори за българската история, съхранявани в книгохранилища в България и чужбина. Том 73 представя пред българския читател 59 писма и доклади (релации) на Павел Дуванлията (Paolo Duvan(g)lia) в превод от италиански на съвременен български език. Преводът е направен по оригиналите на италиански, по второто издание от 2022 г. (първо издание от 2017 г.) на книгата „Lettere dai confini d'Europa 1776–1813", съставена от отец Паоло Кортези (Paolo Cortesi), който става католически свещеник в Белене през 2010 г. Тази книга е безценна сбирка от 318 документа за историята на Никополския католически диоцез за годините 1777–1814 г. Най-ранното преведено писмо от монсеньор Павел Дуванлията е до кардинал Антонели (Leonardo Antonelli, 1730–1811), префект на Конгрегацията за разпространение на вярата (Congregatio de propaganda fide) от 16 август 1777 г., изпратено от Римник, а най-късното е изпратено на 19 май 1804 г. от монсеньора от Букурещ до апостолическия нунций във Виена монсиньор Североли. Към тези документи са добавени още седем писма от 1804 г., номерирани отделно като допълнения – те не са на никополския епископ, но се отнасят до смъртта му в Букурещ и погребението му. Тези писма са главно от британския консул в Букурещ Франсис Съмърър (Francis Summerer) и отразяват не само неговото и на католическата общност, но и на други дипломатически лица признание за „големите заслуги и неподражаемите качества" на епископа (с. 175). Ето какво още пише британският консул от Букурещ:

> Не е виждана в тези краища смърт, която да предизвика повече вълнение от неговата. Голяма част от католиците дойдоха в погребалната кантора в черни дрехи и никой не успяваше да сдържи сълзите си само при мисълта за страданията, понесени от него от много години, и за всеотдайното му служение в полза на католическата вяра (с. 177).

Включването и на тези документи в книгата представя свидетелство за високия авторитет на българския епископ. Преводът им също е по дипломатическото им издание на Кортези (2022).

Под номер осем в сбирката от 59 писма на Павел Дуванлията е негово писмо, изпратено от Русе на 23 декември 1781 г. до апостолическия нунций във Виена монсеньор Джузепе Гарампи (Giuseppe Garampi, 1725–1792), в което го моли да се застъпи за него пред Конгрегацията да бъде освободен от задълженията си поради силно влошеното му здраве и физическата му невъзможност да изпълнява длъжностите си и да посещава пасомите в селата около Никопол. Под същия номер 8 са публикувани с допълнителни номера Suppl. A и Suppl. B две писма от януари и февруари 1782 г. от самия монсеньор Гарампи до префекта на Propaganda fide кардинал Антонели по повод на молбата на никополския епископ. Отново те са взети от издание на сбирката с документи на о. Кортези (2022). Това решение е сполучливо, защото през очите на свидетели осветлява положението на отец Павел и дава допълнителни данни за него като личност. Например цитирано е сведение от секретаря на кабинета на влашкия княз Александър Ипсиланти (1726–1807), дубровчанина Райчевич (не е идентифициран), че монсеньорът е наистина много болен, а също, че е свит, скромен човек. В писмото е аргументирано мнението, резултат от събрана информация от различни хора, че той е ревностен духовник с образцово поведение, но не може да реализира своя талант поради крехкото си здраве.

Съставители на публикуваните в превод писма и доклади, излезли изпод перото на Павел Дуванлията, са Негово Преосвещенство Паоло Кортези, професор Красимир Станчев и доцент Радослав Спасов. Преводите и бележките са на Кр. Станчев, който е най-добрият познавач днес на книжовното наследство на монсеньор Павел Дуванлията и на литературата на българите католици от XVIII век, писана на местния диалект в Пловдивско (т.нар. павликянска литература)[1].

В обширния предговор към книгата, който има характер на встъпителна студия, Станчев уточнява биографичните данни за Павел Дуванлията, отхвърляйки стари хипотези и поправяйки грешки в научната литература (сред които и своя), след като прецизно съпоставя най-нови данни и публикации,

---

[1] Не мога тук да приведа цялостната библиография на Кр. Станчев по въпроса, ще цитирам само няколко негови статии: Поезията на българските павликяни. – Литературна мисъл, 19, 1975, 1, 63–71; Поезията на българите католици през XVIII–XIX век и въпросът за нейните образци. – В: България, Италия и Балканите. София, 1988, 155–159; Отец Едуардо от Торино и българската павликянска книжнина. – In: Atti del Quinto Convegno Italo-Bulgaro „La rinascita nazionale bulgara e la cultura italiana“. A cura di G. Dell'Agata, Pisa, 24–28 settembre 1990. Roma, 1995, 169–181; Към историята на българската католическа книжнина през XVIII век. Съдбата на един павликянски ръкопис от 1779 г. – В: Шьствоуіѫ нъінѣ по слѣдоу оучитєлю. Сборник в чест на проф. д.ф.н. Анна-Мария Тотоманова. Съст. Т. Славова, Г. Ганева, М. Тотоманова-Панева, Д. Атанасова. София, 2021, 236–250; Литературата на българите католици: маргинална за Изтока, периферна за Запада, но индикатор за бъдещия модел на българското развитие. – В: Маргиналното в/на литературата. Съст. Р. Кунчева. София, 2012, 192–207; Болгарские павликяне между православием, католицизмом и исламом. – Krakowsko-Wileńskie studia slawistyczne, 11, 2015, 207–218; Le lingue nella prassi liturgica e predicatoria dei cattolici bulgari (sec. XVII–XIX). – Кирило-Методиевски студии, 26, 2018, 122–131; вж. и енциклопедичната му статия за този български католически мисионер и епископ в Старобългарска литература. Енциклопедичен речник. Съст. Донка Петканова. 2ро изд. Велико Търново, 2003, с. 343 (под заглавие „Павел Гайдаджийски Дуванлията“).

включително сведения, извлечени от публикуваните писма. Така ученият установява, че бъдещият никополски епископ е роден през 1733 или в началото на 1734 г. в с. Дуванлии (днес в община Калояново, Пловдивско), селище с преобладаващо католическо българско население по онова време. Още като юноша е изпратен да се обучава в Италия, където е учил във Фермо, в т.нар. илирийски колеж в Лорето, и в Рим – в Папския Урбанов колеж, където са били подготвяни бъдещите католически мисионери. През 1763 г. той се връща като мисионер сред т.нар. българи павликяни около Пловдив и е ръкоположен за мирски свещеник на 1 май 1765 г. През 1771 г. е назначен за Софийско-Пловдивски апостолически викарий, а на 6 април 1777 г. е ръкоположен в Цариград за католически епископ на Никополския диоцез, като малко преди това, на 2 октомври 1776 г., е назначен и за апостолически администратор на Влашко (на Vallachia minoris). Така той напуска Пловдивско и се отправя в Северна България, до 1782 г. седалището му е в Русе, а след това – в Букурещ.

Кр. Станчев обръща внимание на известното за религиозните песни, съчинявани и превеждани от Павел Дуванлията в периода, когато е свещеник сред пловдивските павликяни, като подчертава избора на мисионера да пише не на т.нар. „илирийски“ (в основата си хърватски), а на говорим български език, на местния говор, който му е бил и роден. Това е отлична основа за изграждане на ритмика, поетика и стил, близки до българския фолклор, но за разлика от него, мисионерът въвежда и рими.

Публикуваните преводи са на писма и доклади от времето, когато Павел Дуванлията е никополски епископ със седалище в Русе, а след 1782 г. – в Букурещ. Преводачът е трябвало да вземе нелеки решения. Той оценява езика на Дуванлията като отличен италиански, несъмнено носещ белезите на своето време и стила на високите църковни среди. Чрез превода си изследователят дава на съвременния български читател представа за стила, за начина на изразяване на автора, за изящната му реторика. С основание той не търси паралели в езика на българските писмени / книжовни формации от XVIII в., а превежда на съвременен книжовен език, защото книгата е предназначена за съвременния читател – да му даде възможност да се докосне до знанията, интересите, предпочитанията на католическия свещеник, както и до болките на средата, в която той работи. Всеки опит да се наподоби българския език от XVIII в. би бил арбитрарен, излишна и несигурна реконструкция и затруднение за съвременния читател. По онова време има няколко книжовни стила: в православната среда се използва смесен книжовноезиков стил (хибриден език) с различно съотношение на книжни и народни елементи, а някои книжовници пишат на църковнославянски. На другия край на скалата е католическата литература на български език, много близка до диалектната среда, в която е създадена и записана с латински букви. Неин аналог е църковната книжнина на говорим език, записвана с гръцки букви през XVIII и първата половина на XIX в. Безспорно тези формации са важни извори за историята на българския език, имат свой колорит, но са напълно неподходящи за съвременния читател. Уместен е също избраният от Кр. Станчев подход да се дават съвременните форми на имената на селищата, а оригиналните названия в писмата да бъдат посочени в бележките под линия.

В преведените документи има множество термини, неизвестни на съвременния читател, непознаващ стила на писане и терминологията на

католическата църква от XVIII в. Те са обяснени и събрани в речник на края на книгата. Много полезни за съвременния български читател са обясненията за лица и места, споменати в посланията на никополския епископ. Внимателно са предадени от преводача и библейските цитати и парафрази в посланията на монсеньор Павел Дуванлията. Кр. Станчев използва т.нар. български синодален библейски превод, но отчита разликите, произтичащи от факта, че Павел Дуванлията цитира на латински Вулгата (утвърдената версия след Тридентския събор) и че понякога парафразира, както е характерно за високообразованите богослови и на Изток, и на Запад.

Изданието е снабдено с два изключително ценни справочника – списък на католическите мисионери в Никополския диоцез по времето на епископ Павел Дуванлията (1777–1804) с кратки сведения за тях и речник на латински и италиански термини, непознати или малко познати на българския читател, и с два показалеца – на личните имена и на географските названия.

Изданието на преводите на писма и релации на католическия епископ на Никополския диоцез Павел Дуванлията, допълнено с подробни и точни бележки за споменати места, хора, предмети, понятия, реалии, разкрива непознати страни от дейността на този мисионер и епископ, на пастирската му загриженост и човеколюбие, на богословската му подготовка и езикова изящност, както и на живота и тегобите на българските общности в последната четвърт на XVIII в. в Османската империя. Висока научна стойност има предговорът от проф. Кр. Станчев, който прави прецизни уточнения на факти от живота на Павел Дуванлията и от дейността, борбите и постиженията на този български духовник. С вещина авторът очертава образа на един скромен, високообразован човек, отдаден на мисията си, въпреки телесните страдания. Изданието на посланията му в превод е един от найценните приноси сред публикациите върху делото и книжовното наследство на българите католици, публикувани в България в последните 5–6 години[2].

[2] Ще посоча само няколко издания: сред публикациите по проекта „Гутенберговата революция и българите“, по идея и под ръководството от проф. Лилия Илиева (базова организация ЮЗУ „Неофит Рилски“, подкрепен от Фонд „Научни изследвания“, ДН 10/9, 2016–2020) са фототипното издание на единствения известен екземпляр (издирен от проф. Л. Илиева в Научната библиотека в Дубровник, R-134) на втората книга на Петър Богдан, превод от италиански на илирийски, озаглавена „Blagoskroviscte nebesko Marie Divicze Mayke Boxye (preneseno po G. F. Petru Bogdanu Baksichiu R.M.B. od Obsluxenya Archibiskupu Sardicskomu ili Soffiskomu). Romae: apud Franciscum Monetam, 1643“, издание на УИ „Неофит Рилски“, 2020; факсимилното издание на ръкописа (издирен от проф. Илиева в библиотеката в Модена) на историята на българите от Петър Богдан: „De antiquitate Patrerni soli, et de rebus Bulgaricis – ad suos compatriotas“, издание на УИ „Неофит Рилски“, 2020; фототипното издание на „Огледало на истината между Източната и Западната църква“ (Венеция, 1716) на Кръстьо Пейкич, снабдено с превод на съвременен български език, встъпителна студия, бележки и коментар от Л. Илиева (УИ „Неофит Рилски“, 2020); факсимилното и наборно издание с превод от Янко Димитров на „P. Marcus a Chiprovatio. Quinquaginta questiones ex Sacra Pagina utriusqie Testamenti decerptas & Scholastice resolutas Ad mentem Doctoris Sublitus, Joannis Duns Scoti. Pragae, 1679“ (УИ „Неофит Рилски“, 2020); за други издания по проекта вж. И в а н о в а, В., М. Д и м и т р о в а. Проектът „Гутенбергова революция и българите“. – Българистика,

41, 2020, 75–81; вж. още дипломатическото издание с превод и проучване от Цветан Василев на трактата на Петър Богдан: Петър Богдан. За древността на бащината земя и за българските дела. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2020; новото издание на „Абагар“ на Филип Станиславов: Цибранска-Костова, М. Абагар на Филип Станиславов от 1651 г. Наборен текст. Превод. Речник. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2023; Ватикански извори за българската история (XVII век). Издирени и обработени от Иоанна Д. Списаревска. Съст. Кр. Станчев, А. Влаевска-Станчева; научен ред. Кр. Станчев. Държавна агенция „Архиви“, София 2019, 304 с. [двуезично издние]; За по-късната книжнината на българите католици (XVIII–XIX в.) ще отбележа само цялостното съпоставително издание и капиталното научно проучване от Петко Д. Петков на четирите ръкописа, съдържащи история на българите, дело на дон Едоардо Валпа, базирано на „Царственик“ на Христаки Павлович и други извори: Петков, П. Д. Zaropismo illi Balgarska Istoria на отец Едоардо Валпа. София: Буквица, 2022; Абаджиева, М. Ръкописният българско-италиански речник на отец Маурицио от 1845 г. София: Симолини, 2020. За връзката на т.нар. павликянска книжнина с банатската книжнина вж. Абаджиева, М. Книжнината на българите католици от XIX век и банатската книжнина. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2024; Текстове от книжнината на българите католици и банатската книжнина. Христоматия. Съст. М. Цибранска-Костова и М. Абаджиева. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2026; Караджова, Св. Отломена литература. Българи в католическия свят. София: Парадигма, 2026.

Маргарет Димитрова
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
marg@slav.uni-sofia.bg
ORCID: 0000-0002-6370-0763

Рецензията е постъпила на 17.10.2026 г.